

суб'єктного, особистісно значущого для неї досвіду повинна мати можливість максимально використати його, а не просто безвідмовно сприймати все, що йому нав'язує конкретний соціум, педагог, адміністрація тощо. Так, поступово формується внутрішня мотивація молоді до розвитку соціальної активності. При цьому означена складова соціально-педагогічних умов – “педагогізація” виявилась цілеспрямованою умовою для розширення сфери соціально значущої діяльності сільської молоді. Поглиблення форм соціальної діяльності і посилення її соціальної спрямованості збагачує водночас внутрішнє і зовнішнє життя молоді людини.

Залучення молоді села до самоуправління, до активної участі у розробці соціальних проектів, організації і реалізації їх за умови взаємодії різних соціальних інститутів соціокультурного середовища є тим соціально-педагогічним феноменом, що сприяє розвитку і становленню соціальної особистості. Прояв соціальної активності самої особистості, без сумніву, актуалізує зміни суспільних відносин, педагогічних процесів, соціальних факторів впливу на людину.

Л і т е р а т у р а

1. Бех І.Д. Особистісно-орієнтований виховний процес у траєкторії становлення і розвитку особистості // Виховання особистості. – у 2-х т. – Т. 2. – К.: Либідь, 2003. – С. 112-225.
2. Битинас Б.П., Бочарова В.Г. Социальное воспитание учащихся (основные теоретические положения). – Ростов на/Д.: Феникс, 1993. – 175 с.
3. Бітаєв В.А. Людина і соціокультурне середовище: проблема взаємоадаптації // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності (альманах). — К., 2000. — С.81–90.
4. Вроненко А.Ю. Світоглядно-мотиваційні засади соціальної роботи на селі // Пріоритетні засади і форми соціальної роботи на селі в умовах його трансформації // За ред. А.М. Шатохіна. – Київ-Умань, 2006. – с. 93-100.
5. Гур'янова М.П. Сельская социальная среда как педагогический фактор: Дисс. ... канд.пед.наук: 13.00.01. – М., 1994. – 179 с.
6. Давиденко А. Роль соціального середовища у творчості людини // Збірник наукових праць. — К., 2004. — С.57–61.
7. Подмазин С.И. Личностно-ориентированное образование: социально-философское исследование. – Запорожье: Просвита, 2000. – 250 с.

**Олексюк Н.С.,
м. Тернопіль**

ДОТРИМАННЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК УМОВА ЇЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

В статтє проанализированы основные принципы социально-педагогической деятельности социального педагога и их влияние на эффективность работы с семьей военнослужащего.

В умовах докорінної реорганізації Збройних Сил України, поряд із загостренням соціальних проблем, з усією силою виділились проблеми життєдіяльності сімей військовослужбовців: падіння престижу військової служби, погане житлове

забезпечення, низький рівень матеріального достатку, труднощі у працевлаштуванні дружин військовослужбовців за фахом, складне професійне визначення офіцерів, які звільняються з лав Збройних Сил, непередбачуваність перспектив соціалізації дітей тощо. У зв'язку з цим в сім'ях військовослужбовців намітився ряд негативних тенденцій:

- помітно знизилася активність сімей у соціальних процесах – розвивається соціальна пасивність, згасають соціально значущі мотиви життєдіяльності;

- у наявності невизначеність життєвих цілей – до 75% сімей не бачать перспективних цілей у ряді основних функцій своєї життєдіяльності, а у сфері виховання дітей, працевлаштування членів сім'ї, організації відпочинку – і найближчих цілей;

- виразно виявляється замкнутість сім'ї на себе – в інтерактивній і комунікативній сферах спілкування вона стала ще настороженіша і недоступніша, хоча перші контакти створюють ілюзорне уявлення про її відкритіший стиль;

- слабшає адаптивність сім'ї у мікросоціальних відносинах через різке загострення внутрісімейного егоїзму, зумовлене розвитком розбіжностей щодо найважливіших сімейних цінностей, особливо – між батьками і дітьми підліткового віку;

- у кожній другій раніше благополучній сім'ї офіцера спостерігається втрата соціально-рольової адекватності через зростання кількості протиріч між приписаною роллю (чоловік – офіцер, лідер, здобувач; син – спадкоємець військової династії; дружина – мати, господиня будинку, хранителька домівки тощо) і індивідом, після чого втрачається здатність сім'ї до корекції індивідуальних дій і подолання дезорганізуючих вчинків її членів [3, с. 24-26].

Усі ці особливості життєдіяльності сімей військовослужбовців впливатимуть на хід соціально-педагогічної роботи з ними та визначатимуть її зміст. Оскільки уся соціально-педагогічна діяльність (як і будь-який інший вид діяльності) підпорядковується певним принципам, то ми звернули увагу на суть принципів соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців та їх вплив на ефективність цієї роботи.

Вивченням особливостей сімей військовослужбовців займалися такі вчені як М.Бабенко, І.Зверева, І.Козлова, Г. Лактіонова, О.Лугова, С.Моцарь, М.Ротань, В.Торохтій, Л. Хоменко. Суттєве значення в осмисленні необхідності зміцнення сучасної сім'ї військовослужбовця мають роботи Т.Семикіної, А.Євченко, Ю.Фіненко, які досліджували дезорганізовані сім'ї військовослужбовців, розробили їх класифікацію, виявили форми і методи роботи з ними. Вивченню проблем соціального захисту військовослужбовців і членів їх сімей присвятили свої дослідження Г. Лактіонова, Л. Матвейчук, Л.Певень, А.Шишканов. Проте принципи соціально-педагогічної роботи з військовослужбовцями і їх сім'ями залишаються поза увагою науковців.

Враховуючи особливості сімей військовослужбовців, їх основні проблеми, закономірності розвитку соціального військового середовища, можна виділити і обґрунтувати наступні принципи соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців:

– принцип гуманізму, який є стрижневим у всій соціально-педагогічній діяльності і передбачає визнання людини найвищою цінністю. Він має на меті соціально-педагогічну діяльність на основі людяності, емпатії, альтруїзму, прийняття особистості такою, як вона є – з усіма позитивними і негативними сторонами;

– принцип законності та прав людини, який полягає у забезпеченні державою та відповідними соціальними інститутами реалізації документів щодо забезпечення прав і свобод військовослужбовців і членів їх сімей, ратифікованих нашою державою [1, с. 34];

– принцип державного підходу до завдань, які реалізуються у соціально-педагогічній діяльності з військовослужбовцями і їх сім'ями;

– принцип зв'язку змісту соціально-педагогічної діяльності з конкретними умовами життєдіяльності військовослужбовців і їх сімей, який має за мету організацію допомоги та підтримки, зумовлену соціально-економічними, соціально-політичними та соціально-культурними умовами макро– і мікросередовища об'єкта соціально-педагогічної діяльності [5, с.40];

– принцип особистісного соціально-діяльнісного підходу до соціально-педагогічної діяльності. Він передбачає: постановку в центр соціально-педагогічної діяльності людини (офіцера) як члена сім'ї, усередині сім'ї і разом з його сім'єю; облік у соціально-педагогічній роботі усієї сукупності потреб військовослужбовця (і кожного члена його сім'ї): індивідуально-фізіологічних, соціально-особистісних, професійно-діяльнісних, загальнолюдських і ін.; організацію військової соціально-педагогічної діяльності з її орієнтацією на конкретний військовий соціум з урахуванням специфіки навколишнього соціального середовища; активно-діяльнісний характер участі в соціально-педагогічній роботі військовослужбовців і членів їхніх сімей, їхню переорієнтацію з пасивно-споживчої на активно-змінюючу соціальну діяльність у військових частинах, гарнізонах і місцях їхнього компактного проживання. Повний облік і задоволення усього комплексу потреб людини можливі тільки з опорою на сім'ю; тому ядро військової соціально-педагогічної діяльності складає робота з сім'єю [6, с. 45];

– принцип диференційованого і індивідуального підходу до об'єкта діяльності, який передбачає необхідність відмежування конкретних потреб сім'ї військовослужбовця від загальних, врахування індивідуальних особливостей членів сім'ї і ситуації, що склалася;

– принцип педагогізації соціально-педагогічної діяльності передбачає використання соціально-педагогічної теорії як комплексної основи, бази для організації соціально-педагогічної діяльності. Він передбачає: превентивний характер соціально-педагогічної діяльності, її переважну орієнтацію не стільки на дозвіл соціальної проблеми, що загострилася, військовослужбовця або членів його сім'ї (не відмовляючись від цього виду діяльності), скільки на діагностико-прогностичну і профілактично-попереджувальну діяльність безпосередньо у середовищі їх існування, у конкретному військовому соціумі; впровадження професії “соціальний педагог” у Збройних Силах і відповідних посадах у соціальній інфраструктурі військових частин, гарнізонів, населених пунктів, де проживають члени сімей військовослужбовців і осіб, звільнених у запас; організацію впливів на всі сторони життя і діяльності

військовослужбовців і членів їхніх сімей; об'єднання зусиль дошкільної і шкільної, сімейної, військової, виробничої педагогіки і педагогіки спілкування, превентивної педагогіки, педагогіки творчості і дозвілля у єдину військово-соціальну педагогіку в інтересах соціального виховання військовослужбовців і членів їхніх сімей [2, с. 56-57];

– принцип соціокультурної спрямованості соціально-педагогічної діяльності припускає: використання поняття “культура соціального військового середовища” як мету і критерій оцінки рівня розвитку середовища існування військовослужбовців і членів їхніх сімей у конкретних військових частинах, містечках, гарнізонах, місцях їх компактного проживання; його використання як якісної характеристики способу розв'язання завдань військової соціально-педагогічної діяльності, задоволення потреб її об'єктів; застосування його як індикатора розвитку соціального військового середовища; орієнтацію соціально-педагогічної діяльності (спільно із спеціалізованими освітньо-виховними установами) на формування різносторонньої моделі соціокультурної поведінки військовослужбовців і членів їхніх сімей як у власне військовому, так і в цивільному соціумі. Ця модель передбачає формування культури військової праці, культури соціального спілкування і взаємодії, культури сімейного життя, побуту і поведінки, культури загального і військового етикету, культури мови і зовнішності військової людини, культури її почуттів і ін.; використання в якості одного з основних засобів військової соціально-педагогічної діяльності можливостей культурно-просвітньої діяльності, інститутів культури у військовому соціумі, культурного самовиховання і саморозвитку, культурологічного потенціалу педагогічно доцільного соціального військового середовища [4, с. 292-294];

– принцип наукової обґрунтованості соціально-педагогічної діяльності припускає: вивчення вітчизняного і зарубіжного досвіду, визначення змісту, організації і методики соціально-педагогічної діяльності з військовослужбовцями і їх сім'ями; аналіз і облік організації соціальної служби у військовому середовищі; узагальнення та адаптацію досвіду соціально-педагогічної діяльності у різних соціумах до умов військової частини, військового містечка; підготовку узагальнених методичних рекомендацій соціальним педагогам і соціальним працівникам, які діють у військовому соціумі; організацію постійних наукових досліджень в області методології, теорії, методики і практики соціально-педагогічної діяльності у військовому середовищі з урахуванням специфіки її розвитку як сукупності різноманітних видів діяльності; соціальної педагогіки як теорії і практики з урахуванням педагогічної обумовленості усіх видів, сторін і сфер соціально-педагогічної діяльності у військовому соціумі; підготовку військових соціальних педагогів з урахуванням передового українського і зарубіжного досвіду на основі спеціально організованих наукових досліджень [5, с. 41];

– принцип цілеспрямованості, відповідно до якого соціальний педагог повинен цілеспрямовано досягати професійної мети, впливаючи на свідомість, волю, почуття і вчинки людей;

– принцип універсальності, згідно якого слід виключити дискримінацію при наданні соціальної допомоги сім'ї військовослужбовця за будь-якими ознаками: ідеологічними, політичними, релігійними, національними, расовими, віковими тощо. Сприяти кожній сім'ї потрібно лише з єдиної причини – вона потребує допомоги;

– принцип соціального реагування, який передбачає усвідомлення необхідності вживати заходів до виявлених соціальних проблем сімей військовослужбовців, діяти відповідно до конкретних обставин соціальної ситуації індивідуальної сім'ї, а не обмежуватися тільки стандартним набором заходів, орієнтованих на “середню” сім'ю як споживача соціальних послуг [4, с. 296-300];

– принцип клієнтоцентризму, який означає визнання пріоритету прав сімей військовослужбовців в усіх випадках, крім тих, де це суперечить правам та інтересам інших людей. Традиції тоталітарного суспільства змушують нас у багатьох випадках висувати на перший план інтереси держави й суспільства. Наприклад, при аналізі соціальної дезінтегрованості сім'ї вважається, що зниження народжуваності негативно позначиться на трудових ресурсах, якими суспільство буде розпоряджатися у наступних поколіннях, на контингенті призовників для Збройних Сил, що через певну кількість років виявиться цілком недостатнім для потреб держави. Варто пам'ятати, що всі ці, безумовно, важливі пріоритети не можуть стояти на першому місці для соціального педагога: найважливіша мета його діяльності – забезпечення спроможності його клієнта (сім'ї військовослужбовця) до соціального функціонування, створення сприятливих умов для його нормального соціального самопочуття й розвитку [1, с. 38];

– принцип опори на власні сили, що підкреслює суб'єктну роль сім'ї військовослужбовця, її активну позицію у вирішенні своїх проблем. Ніхто, крім самої людини, не може подолати її життєві труднощі, розв'язати конфліктну ситуацію, налагодити стосунки з близькими людьми. Соціальний педагог повинен консультувати сім'ю у виборі стратегій щодо виходу з кризи, надавати їй психологічну допомогу, спонукати до самопомоги, сприяти об'єднанню людей з подібними проблемами для спільного подолання труднощів. Зрозуміло, що в цьому випадку йдеться про сім'ї, достатньо дієздатні з огляду на їх інтелектуальні, психічні та фізичні ресурси [2, с. 64];

– принцип конфіденційності, сутність якого полягає в тому, що у процесі діяльності соціальному педагогу надається певна інформація про сім'ю військовослужбовця, яка, при розголошенні, може завдати шкоди їй, дискредитувати її. Це відомості про хвороби, негативні навички, психічні захворювання, сімейні конфлікти тощо. Така інформація може бути використана лише у фахових цілях, вона не повинна розголошуватися, крім випадків, передбачених законом і пов'язаних із можливістю насильства, нанесення збитків якій-небудь особі, насамперед, дітям [2, с.69];

– принцип толерантності, який пов'язаний з тим, що соціально-педагогічна робота ведеться з різноманітними категоріями сімей військовослужбовця, у тому числі з сім'ями, які можуть не викликати симпатії у фахівця. Політичні, релігійні й національні особливості індивідів, які потребують допомоги, їхні поведінкові стереотипи й сама зовнішність можуть виявитися незвичними для осіб, які займаються соціально-педагогічною діяльністю. Соціальні педагоги також не вільні від ілюзії вважати свою точку зору, свій стереотип поведінки, свої уявлення про гарне й погане єдино правильними й нормативними [5, с. 41];

– принцип системності, згідно якого сім'я військовослужбовця – це органічна єдність, яка становить складну систему структурних елементів і функціональних взаємодій. Тому, відокремлюючи для розв'язання того чи іншого спеціального завдання щодо впливу на сім'ю той або інший відокремлений елемент цієї системи, варто пам'ятати, що таке відокремлення є умовним і тимчасовим та служить для конкретних цілей, згідно з визначеною потребою. Цілісність сім'ї не є статичною, вона динамічна. Активність сім'ї залежить від типу її структуроутворюючих зв'язків, що мусить знати і враховувати соціальний педагог у процесі своєї діяльності з сім'єю. Так, благополучна сім'я, яка володіє високим рівнем організації, як правило, гнучко реагує на суспільні зміни й реформується відповідно до нових вимог, не втрачаючи глибини та якості зв'язків. Дезорганізована сім'я має зв'язки “на межі розриву”, які при слабкій зміні залишаються конфліктними, а при сильній – розриваються. Псевдоблагополучна сім'я відрізняється ригідною жорсткістю стосунків, за яких члени сім'ї “липнуть” одне до одного, хоча це – функціонально неефективно й психологічно болісно. Потенціал адаптивності такої сім'ї відносно невисокий [6, с. 68];

– принцип об'єктивності в широкому (соціальному) і вузькому (на рівні практики соціально-педагогічної діяльності) значеннях. У широкому соціологічному аспекті принцип об'єктивності передбачає об'єктивний підхід до проблем сім'ї військовослужбовця на теоретичному й державно-організаційному рівнях. Сьогодні соціально-педагогічна робота в країні характеризується відсутністю об'єктивного підходу до офіційної фіксації кризи сім'ї як соціальної проблеми, що, у свою чергу, заважає мобілізації суспільно-державних ресурсів на її розв'язання. У вузькому розумінні принцип об'єктивності вимагає від фахівця, який надає допомогу сім'ї, подолання всіх проявів аберації (перекручувань у результатах соціального спостереження й технологічного вибору), що виявляються у результаті дії чинників, виявлених самим соціальним педагогом. При взаємодії з сім'єю це зробити непросто: кожний має певний досвід власної сім'ї або сім'ї своїх батьків, близьких, знайомих тощо. Саме через його соціальну первинність існує спокуса вважати цей свій досвід загальнозначущим, поширити його на життєдіяльність і спілкування усіх інших сімей. З іншого боку, щось нове, чого не було в індивідуальному досвіді соціального педагога, може викликати певну реакцію: “цього не може бути” або ще гірше – “цього не повинно бути”. Таке використання власного життєвого знання у практиці соціально-педагогічної діяльності з сім'єю є серйозною методологічною помилкою, що може спонукати соціального педагога, який не володіє навичками постійної саморефлексії, надавати своїм уявленням про сім'ю нормативної значущості й нав'язувати їх сім'ї клієнтів [7, с. 23];

– фамілієцентристський принцип (або принцип фамілієцентризму) передбачає, що у процесі організації соціально-педагогічної діяльності на всіх її рівнях права та інтереси сім'ї стоятимуть на першому місці, маючи пріоритет перед правами та інтересами держави, товариства і ін. Наслідування принципу фамілієцентризму ставить актуальне питання про співвідношення прав сім'ї і прав особистості в сім'ї. У цьому розумінні сім'я – не сукупність суверенних особистостей, а зовсім нова якість. Можна припустити, що ця нова якість

характеризує шлях перетворення кожного члена сім'ї “із мети для себе” в “мету для всіх”. Безпосередньо до практики соціально-педагогічної діяльності належать два конкретних тлумачення принципу фамілієцентризму. Відповідно до першого, сім'я має право охороняти своє внутрішнє життя від зовнішнього втручання, за винятком випадків, визначених законом. Друге значення цього принципу розкривається у визнанні права сім'ї погоджуватися або не погоджуватися на допомогу з боку соціального педагога, залежно від власних уявлень та оцінок стану сімейних справ, приймати або не приймати цю допомогу [7, с. 36].

Таким чином, різноманітність проблем, які існують в сім'ях військовослужбовців, спричинює різноманітність напрямів, видів, форм і методів соціально-педагогічної діяльності. Ефективність цієї діяльності залежатиме від багатьох факторів. Одним із основних факторів є дотримання соціальним педагогом у процесі роботи з цією категорією сімей основних принципів соціально-педагогічної діяльності. Зазначені принципи соціально-педагогічної роботи з військовослужбовцями і їх сім'ями відображають її особливості, залежать від сфери застосування й характеру завдань, які необхідно виконати. Важливим є дотримання усіх принципів соціально-педагогічної роботи, оскільки усі вони є взаємопов'язаними та взаємодоповнючими.

Л і т е р а т у р а

1. Архипова С.П., Майборода Г.Я. Соціальна педагогіка: Навчально-методичний посібник. – Черкаси–Ужгород: “Мистецька лінія”, 2002. – 268 с.
2. Куликова Т.А. Семейная педагогика и домашнее воспитание. – М.,1999. – 254 с.
3. Семиченко В.А., Заслуженюк В.С. Психологія і педагогіка сімейного спілкування: Навч. пос. Для студ. ВНЗ. – К., 1998 – 214 с.
4. Савин Ю.В. Социальная работа в воинской среде: сущность, перспективы, резервы // Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт / Под ред. Т.Ф.Яркиной и В.Г.Бочаровой. – Т.1. – Москва-Тула, 1993. – С.292-300.
5. Соціальна педагогіка. Навчальний посібник / За ред. А.Й.Капської. – К., 2000. – С.40-41.
6. Социальная работа с военнослужащими и членами их семей / Под общ. ред. И.А.Липского. – М.: ВУ, 1996.– 234с.
7. Шеляг Т.В. Современная семья и социальная работа. – М.: Социально-технологический институт,1999. – 242 с.

*Завацька Л. М., Янченко Т. В.,
м. Чернігів*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ТЕОРІЇ ВИХОВАННЯ П. НАТОРПА

Автори статті аналізують ідеї П. Наторпа як одного з основоположників соціальної педагогіки.

Недостатня розробленість питань, пов'язаних із методологічними та загальнотеоретичними засадами соціально-педагогічної діяльності, стримує